

A ști să taci este adesea culmea înțelepciunii (Pindar).

TEZAU

Foaie a Bibliotecii Academiei Române

Catedrala Sfânta Treime din Blaj

ANUL I, NR.12

DECEMBRIE 2020

APARE LUNAR

O colecție și un colecționar celebru CONSTANTIN ORGHIDAN

pag. 10 -11

in memoriam

GABRIEL STREMPPEL

REPERE ALE MARI UNIRI 1919 - VIZITA FAMILIEI REGALE ÎN TRANSILVANIA

pag. 8 - 9

pag. 12

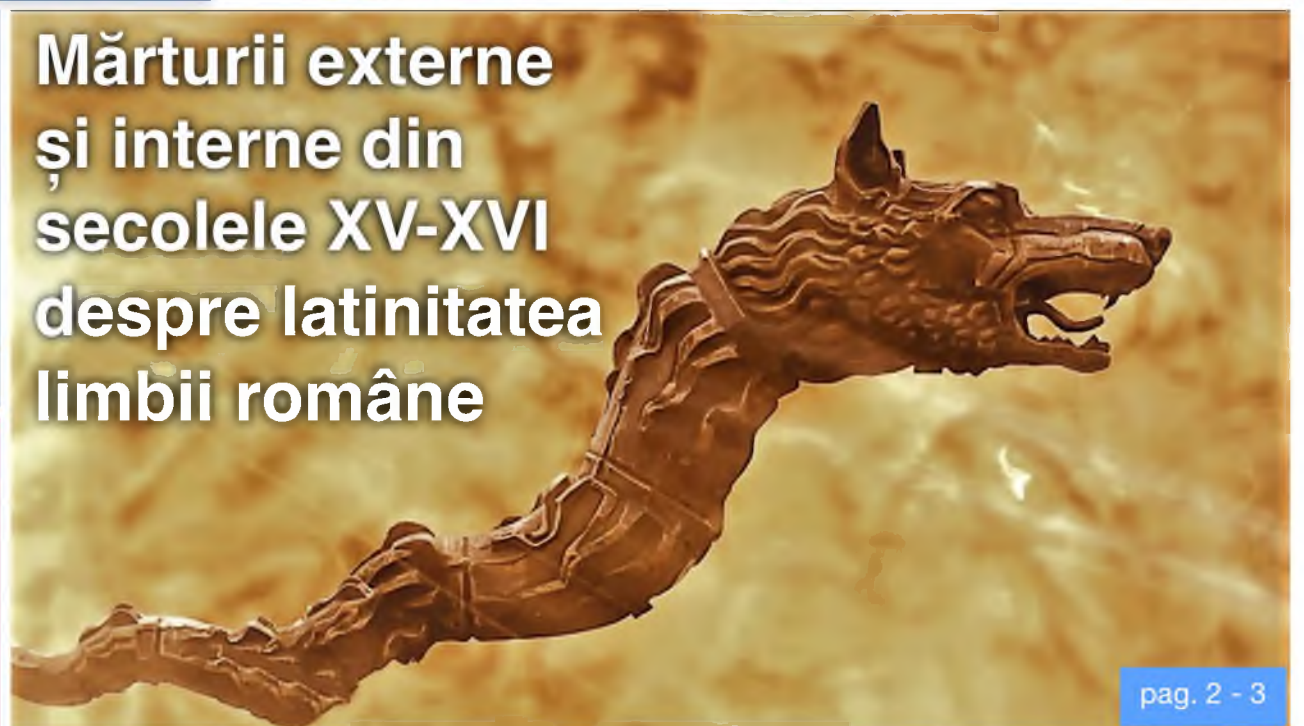
MANUSCRISELE LUI IOAN BUDAI-DELEANU LA BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

pag. 6 - 7

Mărturii externe și interne din secolele XV-XVI despre latinitatea limbii române

Tiparul transilvănean în secolul luminilor

pag. 4 - 5

pag. 2 - 3

Gioacchino Rossini - Mi Lagnerò Tacendo

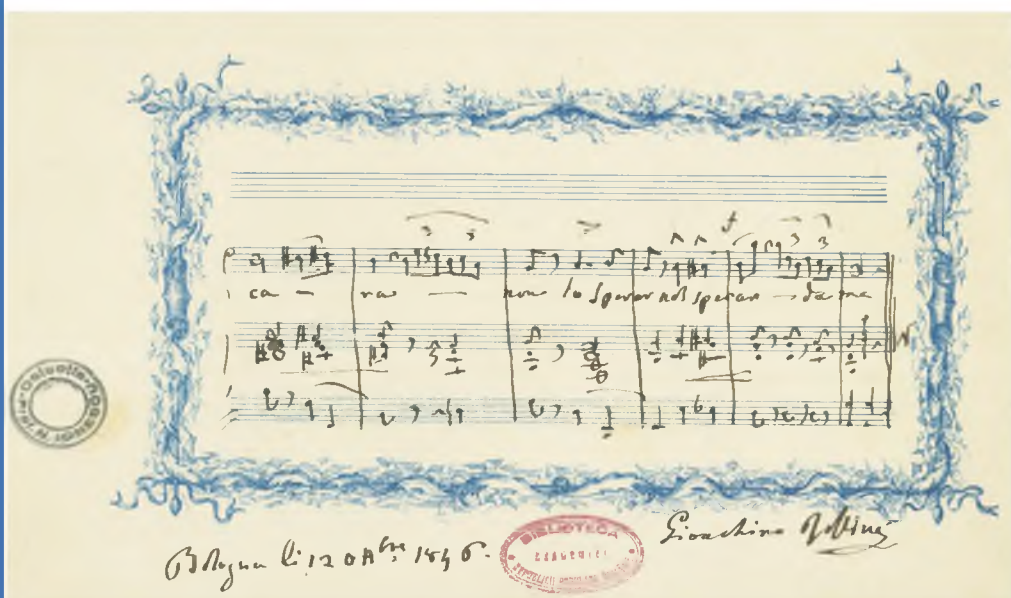
Gioacchino Rossini (1792-1868) a fost unul dintre cei mai aclamați și mai populari compozitori, bucurându-se în timpul vieții de o faimă rar întâlnită, datorită frumuseții melodiilor, strălucitoarelor și optimistelor arii, pline de vervă și ironie, aflate din abundență în creația sa. Stilul său se conturează încă de la vârsta de 18 ani. El compune cu o extremă ușurință lucrări dintre cele mai

diverse și, într-un interval de circa 17 ani, oferă publicului 40 de opere, dintre care aproape jumătate s-au menținut în repertoriu. Fie drame lirice, fie opere comice, lucrările sunt animate de același elan care se regăsește în accelerarea ritmică și în celebrele crescendo-uri, atât de caracteristice pentru opera sa. Spectatorul nu are timp să se plictisească, ariile sunt vii și pasaje de umplutură respiră

veselie și tinerețe. Oricare ar fi natura libretului, lucrările lui Rossini emană bucuria de a trăi. Seria de piese vocale *Mi lagnerò tacendo* a fost compusă de Rossini după ce, la 37 de ani, când a cunoscut un adevărat triumf cu ultima sa operă *Wilhelm Tell*, a renunțat a mai compune pentru teatru, retrăgându-se în casa lui din Paris. Se cunosc mai multe variante

ale acestor piese, ce conțin atât schimbări de tonalitate, cât și ale acompaniamentului de pian; în lumea colecționarilor sunt deja semnalate aproximativ o sută de astfel de variante. Compozițiile vocale, unele foarte scurte, formează un sistem de tipuri și versiuni care implică deopotrivă structura, morfologia și aspectele paratextuale.

Daniel Achim

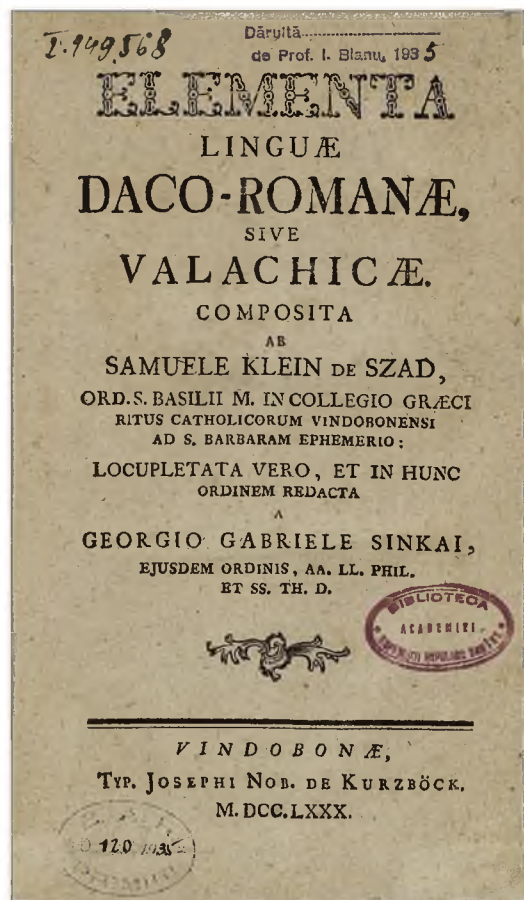

Gioacchino Rossini, *Mi lagnerò tacendo*, Bologna, 12 octombrie 1846; pentru voce și pian. 2f., 210x130mm, B. A. R., Manuscris 3156

Mărturii externe și interne din secolele XV-XVI

Limba poate fi asemuită unui organism viu, care se naște, crește, se dezvoltă și moare odată cu poporul care a creat-o și căruia i-a servit drept mijloc de comunicare. De aceea, istoria limbii nu poate fi tratată distinct de istoria poporului respectiv, iar tentativa unor astfel de abordări separate poate conduce la aberații. Prin urmare, era firesc ca poporul cel mai numeros din sud-estul Europei, singurul moștenitor de astăzi al romanității orientale - poporul român - să dea naștere unei limbi neolatine, asemănătoare prototipului latin și limbilor născute din acesta. Călătorii străini și localnicii (istorici, literați, militari, negustori, clerici etc.) au remarcat în chip constant această asemănare, încă din Evul Mediu, iar umaniștii au încercat să dea chiar explicații istorice adiacente, referitoare la evoluția românilor, la descinderea lor din romani. Câteva mărturii din secolele al XV-lea și al XVI-lea sunt lămuritoare în acest sens. Astfel, Enea Silvio Piccolomini (1405-1464), devenit papă sub numele de Pius al II-lea (1458-1464), în dese referințe despre români din scrierile sale, spune la un moment dat: „Acest popor [al românilor] are până acum un grai roman, deși schimbat în mare parte și abia putând fi înțeles de un om din Italia” (*Opera Geographica et Historica*, Helmstadii, MDCIC). Nicolaus Olahus sau Nicolae Românul (1493-1568), unul dintre marii umaniști ai Europei Centrale, român, după cum spune și numele său, descendent din familia domnească a Țării Românești, născut în Transilvania și devenit catolic, s-a referit și el în câteva rânduri la poporul său. Secretar al regilor Ludovic al II-lea și Ferdinand I de Habsburg, al reginei Maria (văduva lui Ludovic al II-lea), arhiepiscop primat și regent al Ungariei habsburgice, Nicolae Românul a ajuns la cele mai înalte demnități la care putea să spere o persoană din afara dinastiilor consacrate. Vorbind despre moldoveni, spune că „se folosesc de aceeași limbă, aceleași obiceiuri și aceeași religie ca cei din Țara Românească”, adăugând: „Limba lor și a celorlalți români a fost odinioară cea romană, ca unii care sunt coloni ai romanilor; în vremea noastră se deosebește mult de ea, dar multe cuvinte de-ale lor pot fi înțelese de latini”. În alt loc, Olahus spune: „Românii, după cum este tradiția, sunt niște colonii ale romanilor. Mărturia acestui lucru este faptul că au multe elemente comune cu vorbirea romană (*Hungaria sive de originibus gentis, regionis, situ, divisionis*...., Viena, 1763). Michael Bocignoli din Ragusa (azi Dubrovnic, în Croația), născut în secolul al XV-lea și mort după 1534, scrie despre români că „se folosesc de o limbă italiană, dar ceva mai restrânsă” și că „sunt

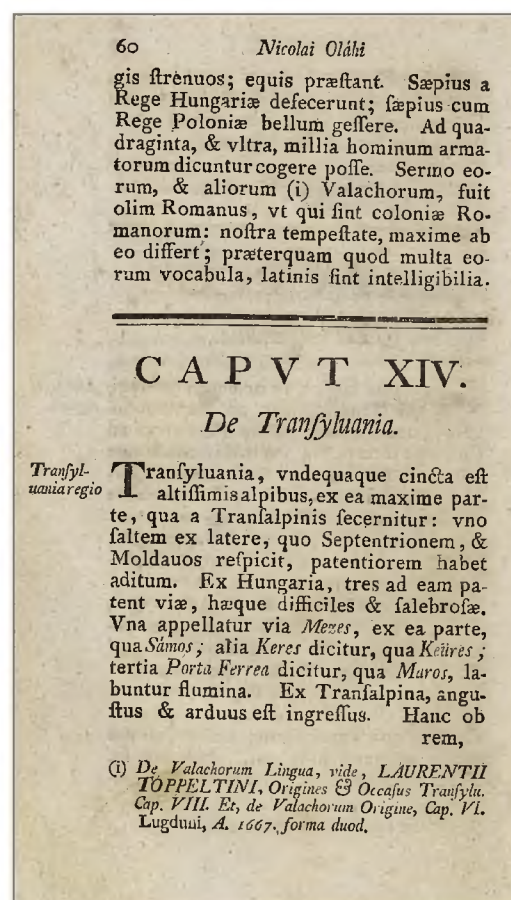
creștini, dar schismatici” (*Epistola ad Gerardum Planiam*, 1524). Georg Reicherstorffer (înainte de 1500 - după 1550), sas aflat în slujba lui Ferdinand I și Ioan Zapolya, după ce arată că românii locuiesc și sunt răspândiți în toată Transilvania, fără vreun sediu precis (*Valachi etiam hanc terram, sed sparsim, sine certa sede, incolunt*), arată că „seminția originară a acestei națiuni a plecat din Italia, fapt arătat clar de limba lor (*Chorographia Transilvaniae quae Dacia*...., Viena 1550). Tranquillo Andronico (Andreis), dalmat din Trau (azi Troghir, în Croația), născut la finele secolului al XV-lea și mort la 1571, arată că după cucerirea

Samuel Klein, *Elementa linguae dacico-romanae sive Valachicae*. Viena, 1780

Daciei, romanii și provincialii „s-au contopit ca într-un singur trup și acum își zic romani, dar nu au nimic roman în afară de limbă și chiar și aceasta este foarte stricată și este amestecată cu multe graiuri barbare” (*De rebus in Hungaria gestis*...., în Maria Holban, *Călători străini despre Țările Române*, vol. 1, p. 247) Acest autor aduce nu numai mărturia latinității limbii române, ci și a existenței numelui de român (rumân) - derivat de la numele strămoșilor romani - pe care și-l dădeau românii înșiși (spre deosebire de străini care îi numeau vlahi, valahi, olachi etc.). Felix Petancic (Brutus), raguzan și el (născut înainte de 1445 și mort după 1517), după ce vorbește despre „provincia numită Dacia de către antici, colonie a romanilor”, adaugă faptul că „băștinașii ei și în vremea noastră se folosesc pretutindeni de limba latină”. Sebastian Münster (1489-1552), umanist ebraizant și cosmograf german, arată, la rândul său: „Romanii, după ce i-au învins pe geți și i-au distrus, au trimis acolo o colonie [...], Valahia”. În sprijinul acestei opinii, se invocă limba

romană care se mai păstrează până și acum la acest popor, dar totuși atât de coruptă în întregime, încât abia este înțeleasă de un roman”. Mai departe, vorbind despre Transilvania și Țara Românească, același umanist german revine (preluând din amintitul Petancic): „Aceasta este provincia Dacia, despre care am amintit mai sus, numită de către antici Colonia romanilor, din care cauză și în timpul nostru localnicii utilizează peste tot limba latină” (*Chorographia Transilvaniae quae Dacia*.... Viena, 1550). Din toată seria acestor autori, majoritatea reprezentanți ai Renașterii, cel mai frumos elogiu adus românilor ca urmași ai

Nicolaus Olahus, *Hungaria sive de originibus gentis ...* Viena, 1763

romanilor și limbii lor de origine latină, îl face umanistul italian Antonio Bonfini (1434-1503), devenit, în 1486, secretar la curtea regelui Matia Corvin (1458-1490): „Căci românii se trag din romani, ceea ce mărturisește până în timpurile de acum limba lor, care, deși se afla în mijlocul unor neamuri barbare felurite, nu a putut fi răpusă. [...] Deși invazii barbare de tot felul s-au revărsat asupra provinciei Dacia și asupra poporului roman și asupra regiunii geților ca și asupra Panoniei, totuși s-a văzut că nu au putut fi răpuse coloniile și legiunile romane care se dezvoltaseră de curând. Înecate sub valul de barbari, ele totuși mai emană limba romană și, ca să nu o părăsească nicidecum, se împotrivesc cu atâta stăruință, încât îi vezi că luptă nu atât pentru păstrarea intactă a vieții cât a limbii. Căci cine nu s-ar minuna - dacă ar sta să socotească dese puhoale ale sarmaților și goților și, de asemenea, ale hunilor, vandalilor și gepizilor și incursiunile germanilor și longobarzilor - că s-au mai păstrat încă până acum la daci și geți rămășițele limbii romane?” (*Reverum Ungaricarum decades quatuor cum*

dimidia, Basel 1568). Ce vorbe de laudă mai măgulitoare ar putea fi adresate de către un străin unui popor întreg decât acestea, anume că poporul respectiv a viețuit și a supraviețuit în lume, de-a lungul secolelor, deoarece a știut să lupte pentru conservarea limbii mai mult decât pentru apărarea vieții? Cu alte cuvinte, românii au prețuit mai mult limba lor latină decât viața și s-au identificat între alte popoare prin grai, prin forma de comunicare, păstrată ca un tezaur. În continuarea celor spuse de numeroșii autori medievali și umaniști - dintre care unii au fost citați mai sus - vine mărturia tulburătoare a unui izvor de la finele secolului al XVI-lea. Față de toate textele invocate mai sus și care fac parte din categoria izvoarelor narative, acesta este diferit, fiind vorba despre o sursă documentară, fără finalitate istorică. Cu alte cuvinte, textul despre care va fi vorba a fost elaborat ca să servească în epocă, atestând un drept al cuiu și nu ca să fie transmis posterității spre cunoașterea trecutului. De aceea, valoarea sa este mult mai mare. Pregătind pentru tipar un volum miscelaneu din opera postumă a lui Ioan Mihalyi de Apșa (fost membru al Academiei Române), am dat peste un document, aparent banal, emis la Sighet în 14 noiembrie 1592. Din păcate, nu este vorba despre un original - probabil pierdut astăzi - ci despre o copie făcută la 5 martie 1765, de către conventul din Lelez (azi în Slovacia). Atunci, în 1765, un nobil și preot român din Borșa, numit Ioan Mihai (Mihaly), în numele său și al rudelor sale de sânge și de moșie, cerea respectivului loc de adeverire, transcrierea și confirmarea a opt documente latine de odinioară, emise între anii 1456 și 1694, dovedind drepturile lor patrimoniale străvechi. Între aceste opt înscrisuri cu valoare juridică se afla și pomenitul document din 1592. Acesta a ajuns, din păcate, alterat până la noi, din cel puțin două motive: mai întâi, din câte se pare, notarul de la 1765 nu a înțeles decât parțial textul menit a fi transumptat și confirmat, făcând o serie de erori; în al doilea rând, copistul din preajma anului 1900, care a transcris întreg textul de la 1765, cu toate cele opt documente în transumpt, nu a putut descifra în chip mulțumitor manuscrisul din secolul al XVIII-lea, lăsând o serie de spații goale. Dar chiar și așa, în formă de mai multe ori mediată, textul provenit din 1592 conține date extraordinare. Emitenții documentului sunt autoritățile comitatului Maramureș, adică vicecomitele Gheorghe Pogany de Cseb împreună cu cei patru juzi ai nobililor, anume Matei Coteț de Șieu, Petru Rad de Somoș, Matei Maroș de Virișmort și Toma Stoica de Ciumuliești. Înaintea acestora, întruniți la Sighet, în locul consacrat și în ziua obișnuită (marțea, în 22 februarie 1592) a scaunului de judecată comitatens, s-a înfățișat în persoană nobilul Damian Mihai de

Despre latinitatea limbii române

Borșa, care și-a expus pricina prin mijlocirea nobilului Dumitru Maroș de Cuhea, odinioară jude al nobililor. În acest fel, Damian Mihai a povestit membrilor scaunului de judecată cum, în anii trecuți, luase pentru sine un anumit „loc de curățură”, potrivit pentru rodire, aflat în hotarul moșiei Borșa, „aproape de poalele muntelui și ale dealurilor numite...”, loc pe care, „despărțindu-l dintr-o pădure foarte deasă, l-a ocupat înaintea altora, l-a curățat, l-a lătit” (*extirpasset et dilatasset*). Altfel spus, nobilul în cauză, „prin propriile sale munci și cheltuieli”

(*propriis laboribus et expensis*), despădurind pomenitul pământ, „l-a făcut al său propriu și pentru totdeauna” (*proprium sibi et perpetuum redidisset*), numai că, în tot acest laborios și complicat efort, lui Damian Mihai i-au venit în ajutor „toți frații săi din același neam și devălmași, care au fost de acord să i se pună ca soți și părtași (*fratres suos generationales et condivisionales universos penes se in adiutorium commovisset, qui se socios et participes prebere remissent*)”. Ca urmare, după cum cerea dreptatea, nobilul Damian Mihai dorea ca acești frați și urmașii lor să fie puși în chip legiuit drept părtași, atunci și în viitor, la stăpânirea acelei curături, ceea ce scaunul de judecată al comitatului Maramureș a și făcut. Înainte de finalul actului, după obicei, sunt descrise hotarele pământului aflat în discuție: „...locului, se numea în graiul getic Gruiu Vinului, de unde se întinde către Gruiu Broscului, de unde spre Gruiu Piatra Roșie, apoi spre Pasul Prislop și Piuța, apoi spre Gruiu Muncelui, apoi prin fața Izvorului Ursului și, în sus, prin cursul apei numite Repedea, unde se sfârșește (... loci, getico sermone, vocaretur Grunvinulaj, inde tendit ad Grun Broscului, inde ad Grun Piatra Roșie, inde ad Prislopas et Piutsae, inde ad Grun Moncsului, inde prae Izvorul Vursuli et infra per meatum aquae Repede vocatae ibique terminaret)”. Examinarea acestor toponime și oronime conduce la câteva concluzii interesante. Cum se vede, mai toate culmile de dealuri și munți se cheamă grui sau gruiuri, termen moștenit în românește din latinescul *grunium* (neutru, singular, de declinarea a II-a). Aceste grui (gruiuri) se cheamă „al Vinului”, „al Broscului” (poate „al Broscoiului”), „Piatra Roșie” și „al Muncelui” (poate „al Muncelului”). Toți acești termeni enumerați până acum, făcând parte din denumirile gruielor respective, sunt de origine latină. „Prislop” (plural prisloape) este, se pare, slav și înseamnă în românește loc îngust între munți, trecătoare sau pas. Tot slav este și cuvântul „izvor”, însă „urs” este latin, ca și adverbul substantivat „repedea”.

Dacă „piuță” este cumva un diminutiv de la piuă, atunci și acest toponim este tot latin, dar dacă este o formă coruptă de la „Bistrița” (provenită din neînțelegerea notarului), atunci cuvântul este tot slav. De altminteri, aceste râuri numite „Bistrița” poartă ori au purtat în multe cazuri, pe cursurile lor superioare, numele românesc de „Repedea”, semn că slavii nu au făcut decât să traducă denumirea romanică și apoi românească. Cu alte cuvinte, mai toate denumirile din hotărnicirea de mai sus sunt românești și de origine latină. Din zece toponime și oronime (am numărat termenul „grui” o singură dată), opt provin

mai vechi denumiri de acest fel a limbii române, consemnată într-o sursă internă, din mijlocul societății românești. Cu alte cuvinte, un notar din Sighet - centrul istoric al comitatului Maramureș, rămas covârșitor românesc în Evul Mediu - îi aude pe români vorbind, le consemnează, atât cât se pricepe și cum poate, numele de locuri și de ape și spune (pe la 1592) că toate acestea erau în „limba getică” sau în „graiul getic. Faptul este copleșitor din mai multe perspective, inclusiv pentru ceea ce avea să însemne moștenirea daco-romană în conștiința publică românească modernă. Totuși nu putem să nu observăm că, în

lor nu putea fi getică decât în sens geografic, fiindcă se vorbea pe locul vechii țări numite și Getia. [...] Se vede cum, în pragul epocii moderne, în jurul anilor 1600, ca și în plin Ev Mediu, se practicau lăzuirile, curăturile, extinderile de terenuri arabile în „desimea pădurilor”, semn al creșterii demografice și al existenței din belșug a terenurilor propice agriculturii. Documentul citat vorbește despre un pământ „potrivit pentru rodire” [...] În acest sens, trebuie să subliniem că Maramureșul a fost singura Țară Românească organizată ca voievodat, cucerită de Regatul Ungariei și transformată integral în comitat. În cadrul acestui comitat, aproape toată nobilimea a fost în Evul Mediu de origine cnezială românească, nobilii alogeni pătrunzând în număr mic, târziu și doar în zonele marginale. Cnezii români - vechi stăpâni de sate, adică de pământ și de oameni - s-au adaptat relativ ușor regulilor feudale (cvasi-feudale) apusene, fiindcă fondul rânduieilor lor era de aceeași esență. Stăpânirea în devălmășie între cnezi (prin cote-părți nealese pe teren) nu era un impediment în această adaptare, deoarece, până în secolul al XIV-lea cel puțin, și nobilii unguri, membri ai clanurilor „descălcatoare”, își stăpâneau pământurile în același mod. Abia regele franco-napolitan Ludovic I, în a doua parte a secolului al XIV-lea, încearcă să frângă această rânduială, impunând posesiunea funciară individuală și moștenirea bazată pe primogenitură masculină, fără să reușească pe deplin. Abia în secolul al XX-lea, Șerban Papacostea (urmat de unii elevi ai săi) a arătat ce realitate puternică era conștiința romanității la români în Evul Mediu (*Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*. București, 1999). La fel, Bogdan Petriceicu Hasdeu a revenit în secolul al XIX-lea, învingând clișeul - pornit de cronicari, perpetuat de Dimitrie Cantemir, fortificat de către Școala Ardeleană și de cea latinistă - arătând cu argumente solide că *dacii sau geții nu pieriseră*. Iată că astăzi se mai poate adăuga un argument în acest sens: în secolul al XVI-lea limba română - de evidentă origine latină - era numită în interiorul societății românești „limba getică”. Cu alte cuvinte, cel puțin din secolul al XVI-lea încoace, cele două componente etnico-lingvistice originare, care au conferit ființa istorică a românilor - elementul roman și cel daco-getic - erau prezente în anumite cercuri elitare, urmând să joace apoi în imaginarul colectiv modern un rol determinant. Astfel, dincolo de legendele eroilor eponimi care au concurat la formarea mitologiei naționale, se conturează și la români, odată cu zorile epocii moderne, conștiința originii daco-romane. [...]

Acad. Ioan-Aurel Pop

Sebastian Münster, *Cosmographia*. Basel, 1550

din latinește, ceea ce dă o proporție de 80%. Aceasta înseamnă că graiul getic era de fapt latin și că așa-ziii urmași ai dacilor liberi (cum se scrie azi, în grabă, de către esești) erau printre cei mai vajnici latinofonii! Lăsând paradoxurile la o parte, constatăm că notarul (scribul, diacul), care nu știa românește, a numit totuși limba română *sermo geticus*, expresie tradusă de noi prin „graiul getic”. Lucrul este de mirare și nu prea, fiindcă ne aflăm încă în această parte de Europă în epoca Renașterii, care, prin umanism, introdusese maniera de a arhaiza denumirile în conformitate cu exigențele clasicismului greco-latin. Desigur, firesc ar fi fost ca notarul să scrie *sermo valachicus* sau, după moda umanistă, *sermo dacicus*, fiindcă provincia formată de romani s-a chemat Dacia și nu Getia, însă autorii umaniști cunoșteau unele texte antice din care reieșea identitatea, de la un moment dat, a dacilor cu geții, considerând probabil Dacia și Getia drept sinonime. Dar chiar și așa, cu aceste explicații posibile, după știința noastră, suntem în fața celei

secolul al XVI-lea, într-un document emis de câțiva nobili români maramureșeni (numai vicecomitele era alogen), despre realități românești, aceștia își numesc propria limbă „getică”. Chiar dacă acest nume ar fi fost introdus în text din inițiativa diacului, ne îndoiim că el era inovația acestuia. Cel mai probabil ar fi să presupunem că noțiunea de „grai getic”, atribuită limbii române, circula în societatea elită locală. E greu de crezut că un modest notar, care știa să scrie într-o latinească aproximativă (textul este plin de erori gramaticale), va fi „inventat” singur, pe baza unor studii umaniste, acest nume pentru limba vorbită de români. Dacă documentul ar fi fost emis la mănăstirea Sfintei Cruci din Lelez, ori la vreo curte regească (imperială), s-ar fi putut presupune intervenția vreunui umanist ecleziastic ori laic, bine instruit în istoria veche. Dar actul nostru provine din Sighet și, în aceste împrejurări, trebuie să admitem că la finele secolului al XVI-lea exista deja un rudiment de conștiință publică locală elită despre originile românilor (chiar dacă limba

TIPARUL TRANSILVĂNEAN

În Transilvania, ultimele decenii ale secolului al XVII-lea sunt marcate de două evenimente ce merită semnalate. Primul este apariția în 1683 a lucrării lui Ioan Zoba din Vinț, *Sicriul de aur*, unica tipăritură a efemerei tiparnițe din Sas-Sebeș. Este prima carte conținând o culegere de omilii funebre, tradusă și alcătuită de preotul cărturar Ioan Zoba după izvoare precum *Biblia* maghiară de la Vizoly din 1590, *Noul Testament* (1648) și *Psaltirea* (1651) de Bălgrad. Cele 15 predici, diferențiate tematic după auditoriu, au în vedere diferite categorii: omul bătrân, preotul, fiul iubit sau fata de boier, cei vestiți, cei singuri etc. De numele lui Ioan Zoba se leagă și primele tipărituri ale tipografiei din Alba-Iulia, reactivată în 1685, după trei decenii de întrerupere a activității tipografice, după unii cercetători chiar cu materialul

de Athanasie Anghel, Mitropolitul Ardealului, dar și de Constantin Brâncoveanu, fapt ce se reflectă și prin împodobirea cu frontispicii și inițiale ornate roșii, cu viniete și gravuri pe teme religioase, precum Sfinții Constantin și Elena încadrând crucea latină.

La începutul secolului al XVIII-lea tipografia bălgrădeană își încetează din nou activitatea, o nouă tipografie transilvăneană luând ființă la Blaj abia peste cinci decenii, în 1747, prin străduințele Mitropolitului Petru Pavel Aron, care cumpără teasuri noi de la Sibiu, încredințând organizarea tipografiei lui Dimitrie Pandovici și aduce meșteri tipografi din celelalte țări române, de la Râmnic, Dimitrie, Ioan și Petru Râmnicăneanu, iar de la Iași, Sandul tipograful. Fabricarea noului material tipografic, incluzând atât caractere chirilice, cât

națională. Nu trebuie uitat că străvechiul oraș transilvănean este în secolul al XVIII-lea centrul Școlii Ardelene, manifestare a iluminismului european și spațiu în care și-au desfășurat activitatea cărturarii ei reprezentativi, Samuil Micu și Gheorghe Șincai. Colecția de carte românească veche a Bibliotecii Academiei deține exemplare ce ilustrează pas cu pas diversitatea și mărimea producției tipografice a Blajului până la 1830. O categorie importantă o reprezintă în continuare cărțile liturgice, necesare serviciului religios, imprimate în mai multe ediții, care nu mai puteau fi aduse din celelalte provincii românești ca urmare a interdicției Mariei-Therese: *Ceaslov* (1751, 1786), *Strastnic* (1753, 1773, 1804, 1817), *Liturghii* (1756, 1775, 1807), *Molitvenic* (1757,

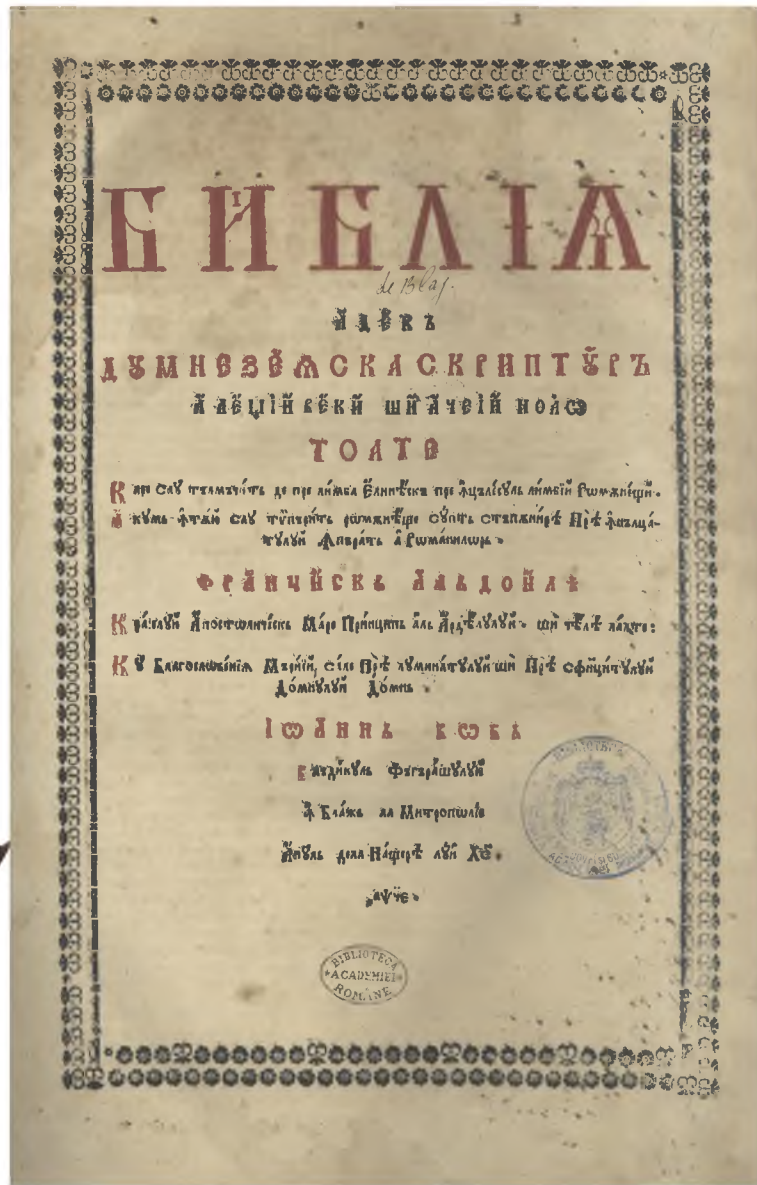
ale lui Samuil Micu Clain, *Teologia moralicească*, în 1796 și *Theologhie dogmatică*, în 1801 și cele 7 taine sacramentale, prezentate fiecare într-un volum separat, în 1801-1802, lucrările lui Ioan Bobb, Episcopul Făgărașului, *Carte de învățături creștinești*, în 1805-1806 și *Forma clerului și a păstorului bun*, în 1809, Thomas a Kempis, *Imitatio Christi* sub titlul *De urmarea lui Hristos patru cărți*, în 1812. Blajul este în această epocă și cel mai important centru românesc de învățământ din Transilvania, aici funcționând din 1754 patru școli: Școala de obște, devenită mai târziu Școala Normală, la care a predat și Gh. Șincai, Școala latinească, unde a predat Samuil Micu, Seminarul crăiesc de la Sf. Treime și Seminarul Bunei Vestirii

sau diecezan. Tipografia blăjeană s-a îndreptat astfel firesc către tipărirea de cărți școlare, printre care mai multe ediții de Bucoavne (1759, 1796, 1823) și două lucrări ale lui Gh. Șincai, *Prima principia latinae grammaticae*, apărută în 1783, și *Îndreptare cătră aritmetică*, în 1785. Tipărirea emblematică a centrului tipografic de la Blaj rămâne însă *Biblia*, editată în 1795 de Episcopul Ioan Bobb, în traducerea lui Samuil Micu. Cea de-a doua traducere integrală a textului biblic folosește ca surse prima ediție din 1688 apărută la București, traducerea românești mai vechi, fragmentare, dar și varianta grecească a Septuagintei tipărită în 1709, la Franeker, ediții mai vechi imprimate la Heidelberg (1586, 1599, 1616), în reeditări de secol XVIII și ediția poliglotă cu adnotările lui Vatable. Traducerea lui Samuil Micu contribuie la modernizarea limbii și la consolidarea limbajului

biblic. Larga circulație de care s-a bucurat este demonstrată și de numărul mare al exemplarelor din colecție (19), din care unele au aparținut unor personalități sau instituții, binecunoscuți posesori ai unor impresionante biblioteci: Iosif Naniescu, de la care provin trei exemplare, Dimitrie Sturdza-Scheianul, deținătorul a două exemplare, Ion. I. C. Brătianu, menționat pe un ex-libris etichetă, Nicolae Iorga, Petre Gârboviceanu, posesor a două volume, Mănăstirea Antim care vinde cartea unui ierodiacon din Sfetagora. Cărțile tipărite la Blaj sunt realizări tipografice deosebite prin calitatea imprimării și prin bogăția ornamentației, chiar dacă de multe ori sunt reluate gravurile artiștilor munteni (v. *Penticostarul* din 1768 și

Criacodromion, Bălgrad, 1699

tipografic de la Sas-Sebeș. Prin eforturile de traducător și editor ale notarului sinodal din Vinț, dar și prin truda unor tipografi sosiți din Țara Românească și Moldova, precum Daniil tipograful, Mihail Iștvanovici și Chiriac Moldoveanu, au fost tipărite la Bălgrad, până la sfârșitul secolului, importante scrieri liturgice și de învățătură creștină.

Trei dintre acestea se regăsesc și în colecția Bibliotecii Academiei: *Molitvenicul* (1698), în cinci exemplare, din care unul a aparținut lui Dionisie Romano, Episcopul Buzăului și un altul lui Melchisedec Ștefănescu, Episcopul Romanului, *Povestea la 40 de mucenici* (1689), în două exemplare, din care unul a fost donat în 1929 de Ioan Micu Moldovanu, și *Chiriacodromionul* (o reeditare a *Cazaniei* lui Varlaam de Iași), în 1699, lucrare patronată

și caractere latinești, este asigurată de meșterii tipografi maghiari Páldi Istvan Szekély, Mihály Becskerekki, Petru Tekeld. Activează aici de-a lungul timpului o serie de gravori înzestrați precum Vlaicul, Vasile Constantin, familia Râmnicenilor, dar și Ioanichie Endredi, care semnează ilustrația și pentru unele cărți în română. Încadrându-se într-un demers complex, care viza consolidarea spiritului național, educarea și progresul spiritual și cultural prin înființarea de școli, tipărirea cărților de cult și a cărților laice fundamentale (manuale, dicționare), formarea și instruirea preoțimii, constituirea de biblioteci, activitatea intensă și îndelungată a Tipografiei Blajului, prelungită până în secolul al XIX-lea, reprezintă un capitol de referință în istoria culturală

1784, 1815), *Octoihul* (1760, 1770, 1783, 1792), *Acatistul* (1763, 1774, 1786, 1791), *Psaltirea* (1764, 1773, 1780, 1786), *Evanghelia* (1765, 1776, 1817), *Apostolul* (1767, 1802, 1814), *Catavasierul* (1762, 1777), *Penticostar* (1768, 1808), *Triod* (1771, 1800, 1808, 1813), *Polustav* (1773), *Arhieraticon* (1777). Lor li se alătură cărțile de învățătură pentru preoți și credincioși, precum și textele de polemică și teologie greco-catolică: Vito Piluzio, *Doctrina christiana* (1757), scrierile lui Petru Pavel Aaron, *Epistola consolatoria* (1761) și *Soborul de la Florența* (1762), *Operele filosofice și teologice* ale lui Ioan Damaschin, în variantă latină, tipărite în 1763, *Catehismul cel mare*, alcătuit de Gh. Șincai, în 1783, lucrările teologice

ÎN SECOLUL LUMINILOR

1808, cu gravurile lui Petru Papavici Râmnicenul). Unul dintre primii artiști gravori, care au influențat stilul gravurii de Blaj, este monahul Vlaicul, a cărui viziune aduce ca element nou introducerea unor detalii realiste, locale în reprezentările iconografice tradiționale. El realizează ilustrația pentru *Ceaslovul* din 1751 și 1753 (cu un ciclu din care nu lipsesc teme majore precum *Patimile lui Hristos*, *Răstignirea*, *Învieerea*, dar și o imagine a Mănăstirii Sf. Troiță din Blaj, temă care revine în cele două ediții ale *Învățăturii creștinești*, din 1755 și 1756 sau în *Molitvenicul* din 1757). În *Strastnicul* din 1753 Vlaicul semnează o reprezentare a *Sfintei Treimi* în maniera vedutelor, incluzând detalii arhitectonice ale

poate observa amprenta lui Ioanichie Bakov, dar și cele moldovenești (foaia de titlu a *Penticostarului*, inspirată de *Antologhionul* de Iași din 1755). Incontestabile sunt și influențele ucrainene, ale tipăriturilor de Lvov și Kiev, din care sunt preluate compoziții pentru *Pilda vameșului și a fariseului* din *Triodul* de la 1771 (după *Evangelhia* de Lvov din 1636), pentru reprezentarea Răstignirii și a Intrării în Ierusalim, în *Strastnicul* de la 1773 (după *Apostolul* de Lvov din 1639), pentru portretele celor trei Părinți ai Bisericii în *Liturghia* de la 1775 (după *Liturghierul* de Kiev din 1620). Operele fundamentale ale marilor cărturari ai Școlii Ardelene au văzut însă lumina tiparului în afara spațiului românesc, la Buda și

învățătură creștină, precum și cărți de cult: *Ducere de mână către cinste*, în 1798, *Aritmetica* lui Gheorghe Obradovici, în 1805, *Povățuire către aritmetică*, în 1806 și 1822, *Ducere de mână către frumoasa scrisoarea românească*, în 1811, *Măiestria ghiovășirii românești* cu litere latinești, lucrarea lui Gh. Const. Roja, în 1809, alte două scrieri filologice ale lui C. Diaconovici-Loga, *Ortografie sau dreapta scrisoare*, în 1818 și *Gramatica românească* în 1822, *Învățătură creștinească*, în 1806, Nicolae Horga Popovici, *Oglindă arătată omului înțelept*, în 1807, *Îndreptări moralicești tinerilor foarte folositoare*, în 1813, *Fabulele lui Dimitrie Țichindeal* în 1814, *Povățuitorul tinerimii*, din 1826, un

neîntrerupte între cele trei provincii românești, a circulației ideilor și cărților fiecărei epoci, a faptului că Țările Române și-au construit și și-au afirmat unitatea mai întâi prin cultură, limbă și credință o constituie publicarea unor autori și a unor lucrări din și despre spațiul moldo-valah în centrele tipografice din Buda și Viena. O scriere aparte, tipărită în 1826, la Buda, după ediția pariziană din 1812, este *Starea Valahiei și a Moldovei* de Thomas Thornton, rezultat al cunoașterii nemijlocite a celor două principate valahe, în urma activității de cincisprezece ani ca ambasador la Constantinopol. În aceeași officină maghiară universitară, tot în 1826, se publică memorialul de călătorie al lui Dinicu

Strastnicul din 1753

Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*. Buda, 1812

Fénélon, *Întâmplările lui Telemah*, 1818

burgului ardelean. Cel mai reprezentativ gravor al Blajului, elev al lui Vlaicul, este Petru Papavici Râmnicenul a cărui concepție artistică, influențată de aceea a înaintașului său, se distinge, după V. Molin, prin „trei particularități distinctive: folosirea elementului autohton, orientarea spre realism și tratarea grafică stilizată”. Totodată, el este și „cel mai productiv gravor în lemn de la Blaj” și un „remarcabil continuator al tradiției bizantino-balcanice și bizantino-ruse”, care îmbină stilul răsăritean cu elemente renaștentiste și baroce occidentale, în realizări grafice de un „accentuat eclecticism” (Virgil Molin, *Xilografurile lui Petru Papavici Râmnicenul*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 3-4, 1968). Astfel, în compozițiile lui se regăsesc influențe multiple, cum ar fi cele muntene, de exemplu gravurile din *Penticostarul* de la 1768 sau din *Strastnicul* de la 1773 (Intrarea în Ierusalim), unde se

Viena. În tipografia „Crăieștii Universități” din Buda au ieșit de sub teascuri cele mai multe și mai importante dintre ele: *Retorica* lui Ioan Piuariu Molnar, tipărită în 1798, *Observații de limba românească*, *Gramatica* lui Paul Iorgovici, apărută în 1799, *Istoria românilor* alcătuită de Samuil Micu, în 1806, *Hronica românilor*, lucrarea lui Gh. Șincai, tipărită în 1808, după ce apăruse fragmentar și în două *Calendare* tipărite tot aici, în 1808 și 1809, operele lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, la 1812, *Istoria Bisericii Românilor*, în 1813 și *Ortografia română* în 1819, *Lesicon românesc- latinesc-unguresc-nemțesc*, cunoscut ca *Lexiconul de la Buda*, elaborat de Samuil Micu, Petru Maior și Ioan Teodorovici și tipărit sub patronajul lui Samuil Vulcan la Buda în 1825. Sub influența aceluiași curent iluminist, s-au tipărit manuale și cărți de

Îndreptar pentru „dreapta citire” al marelui profesor Gh. Lazăr, *Dirigătorul bune creșteri de Damaschin Bojincă*, în 1830. Laicizarea masivă a tiparului, îndeosebi la începutul secolului al XIX-lea se observă în tematica lucrărilor publicate, multe dintre ele fiind cărți de literatură practică, utilitară, vizând educarea și civilizarea maselor, dar și lucrări de beletristică, memorii de călătorie, cărți de istorie și geografie, prezentări ale situației provinciilor românești. Atrag atenția primele traduceri din Voltaire, *Tragedia lui Oreste*, în două ediții, 1817 și 1820, din Fénélon, *Întâmplările lui Telemah*, în 1818, din Salomon Gessner, *Moartea lui Abel* tot în 1818, din Pierre Blanchard, *Plutarh Nou*, în 1819 și din Johannes Kampe, *Descoperirea Americii*, în 1816.

O dovadă a legăturilor strânse și

Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, operă care proiectează imaginea specificului românesc în contextul civilizației europene. Cu un an înainte, în 1825, apăruse *Plângerea și tânguirea Valahiei*, scrierea lui Barbu Paris Mumuleanu. Din seria cvasi-completă, cu numeroase ediții, a cărților liturgice tipărite la Buda (*Evangelhie*, *Octoih*, *Ceaslov*, *Catavasier*, *Acatist*, *Triod*, *Catehism*, *Tipicon*, *Polustav*, *Psaltire*) trebuie evidențiată retipărirea, în 1805, cu cheltuiala lui Ioan Piuariu Molnar, a *Mineielor* apărute la Râmnic, între 1778 și 1780. La Viena, în 1787, este tipărită de către Joseph Kurzbeck, tipograful crăiesc al Curții, gramatica lui Ienăchiță Văcărescu sub titlul *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor gramaticii românești*, odată cu ediția de Râmnic.

Luminița Kövari

MANUSCRISELE IOAN BUDAI-DELEANU

Ioan Budai-Deleanu 1760-1820

În ziua de 24 august 1820, în Lemberg, actualmente Lvov (Liov, Lwoiv sau Lwów), înceta din viață Ioan Budai-Deleanu, unul dintre corifeii Școlii Ardelene, autoexilat aici de peste trei decenii. Funcționarul imperial (ocupase, în urma unui examen, postul de secretar al tribunalului provincial, devenind apoi consilier aulic și judecător la Curtea de Apel din capitala Galiției) era apreciat pentru foarte buna cunoaștere deopotrivă a limbilor germană și română, dar îndeosebi pentru excelența sa pregătire juridică. (După studiile teologice, obișnuite pentru intelectualii greco-catolici ai generației sale, urmase la Viena

cursuri de drept canonic și natural și obținuse, după unele surse, chiar titlul de doctor în drept). Contemporanii îi cunoșteau, cu siguranță, activitatea din domeniul juridic, deoarece multe dintre textele pe care le tradusesese sau le revizuiise (uneori chiar înainte de a se stabili în Lemberg), fuseseră imprimate în volume independente sau ca broșuri (foi volante, ce legiferau situații juridice particulare), toate piese importante în procesul de introducere a legislației austriece în Bucovina de nord. În 1786 vedeau astfel lumina tiparului în versiune bilingvă (germană și română) trei dintre „așezămintele” lui Iosif al II-lea traduse de el, numite în formulare modernă:

Rânduială pentru țărani din Bucovina, Orânduială de pădure pentru Bucovina și

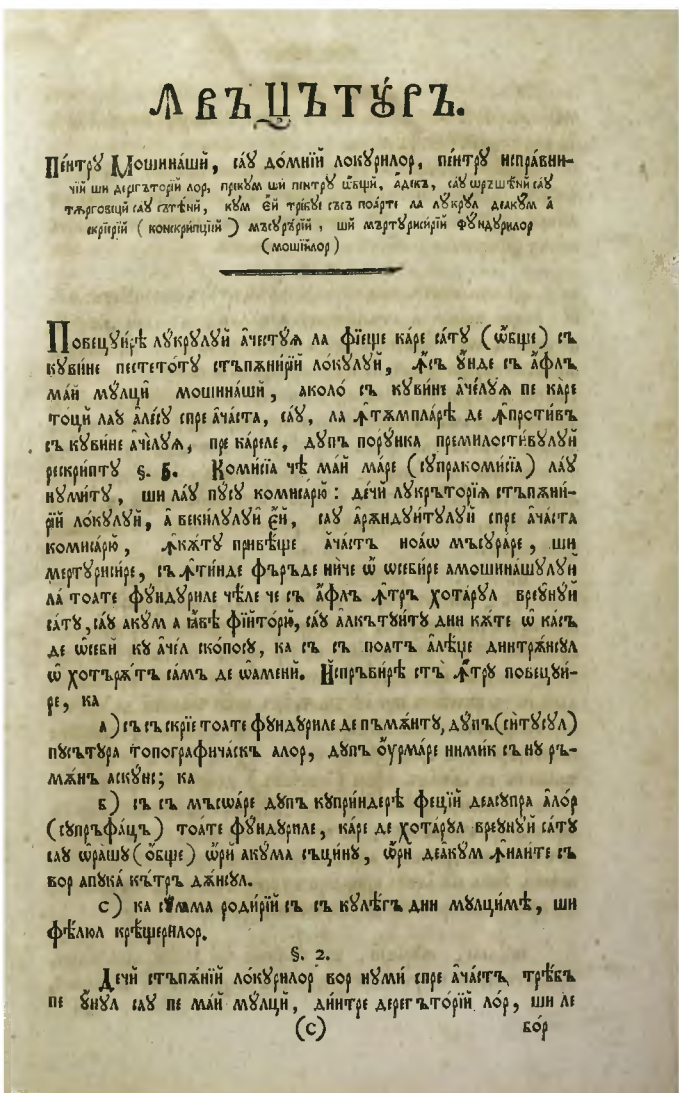
Orânduială pentru vânatoare; un an mai târziu se tipăreau, doar în română, Instrucțiunile pentru pașapoarte și emigrația din Bucovina, respectiv prima parte a codului civil austriac: Cartea legilor pârgărești, iar în 1788 apărea la Viena și traducerea pe care o dăduse codului penal utilizat în imperiu: Praviță de obște asupra faptelor rele și a pedepsirii lor. Competența sa în domeniile juridic și administrativ fusese validată și de numirea, prin decret imperial, în comisia de anchetă a activității desfășurate de Vasile Balș în Bucovina. Iar memoriul întocmit cu această ocazie, Kurzgefaste

Bemerkungen über Bukowina, studiu detaliat și avizat asupra stării politice, administrative, sociale și culturale a părții de nord a provinciei anexate de austrieci, trebuie să fi fost cunoscut de mulți dintre contemporani, chiar dacă textul s-a păstrat doar în manuscris. Aprecieria competențelor lingvistice și juridice ale lui Budai-Deleanu justifica, desigur, și însărcinarea de a revizui pentru tipar noua traducere a codului penal austriac, tipărită în 1807 sub titlul *Carte de praviță ce cuprinde legele asupra faptelor răle și a călcărilor grele de poliție*, și pe aceea a codului civil ce trebuia aplicat atunci în imperiu, intitulat, în varianta apărută în 1812, *Cartea legilor praviților de obște pârgărești*. Preocupările lui Ioan Budai-Deleanu, competentul funcționar imperial, depășeau însă cu mult domeniul juridic-administrativ și sfera sarcinilor de serviciu (care explică, de altfel, și absența numelui său din textele pe care le tradusesese sau le revizuiise pentru tipar). Învățatul ardelean era preocupat intens, ca de altfel toți reprezentanții de marcă ai mișcării latiniste ardelene, de problemele limbii române și de acelea ale istoriei poporului român, cu atenție specială asupra stării românilor trăitori în Transilvania, pentru care limba și istoria erau considerate, în epoca iluministă, modalități principale, programatice de obținere a emancipării culturale, sociale și politice.

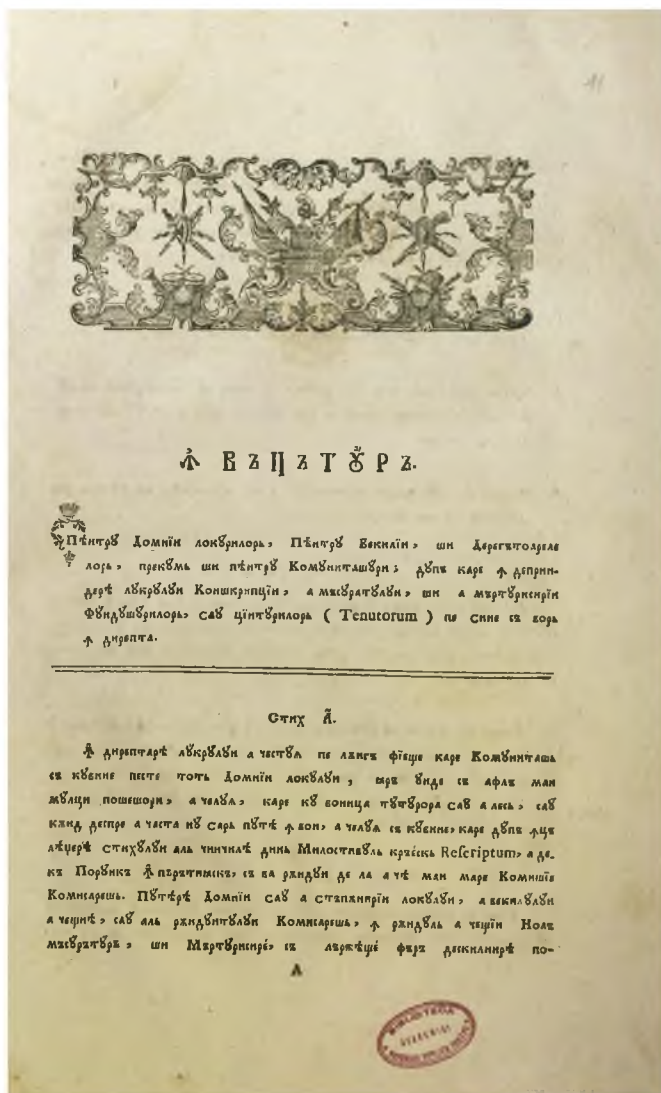
Mai multe documente pun astfel în evidență schimburile de idei și de texte cu conținut lingvistic, respectiv istoric avute de Budai-

Deleanu cu câțiva învățați contemporani. În 1807 îi trimitea lui Johann Christian von Engel o formă preliminară a *Introducerii istoricești* scrise pentru *Lexiconul românesc-nemțesc*, la care lucra cu multă dăruire și pentru care va primi, în aprilie 1818, aprobarea de imprimare din partea comisiei de profil (Bücher Revision) din Lemberg. (Peste o săptămână de la primirea aprobării pentru tipar solicita împăratului Francisc un avans necesar pentru imprimarea textului, iar un an mai târziu, în martie 1819, înainta conducerii Tipografiei Regale din Buda un proiect detaliat al *Lexiconului*, însoțit de scrisori lămuritoare asupra unor detalii juridice privind drepturile de autor). Iar prin 1815, extrăgea din *Fundamenta grammatices linguae romaenicae*, gramatica lui „de trii ani gata de tipar”, un fragment privitor la scrisul românesc cu litere latine (*Excerptum ex capitae secundo operis mei sub titulo Fundamenta ...*) pentru a-l trimite lui Petru Maior, dovadă a schimbului intens de opinii pe probleme de ortografie a limbii române între cei doi foști colegi de studii.

Izolată, din cauza mării distanțe față de țară, de colegii de generație, cu care împărtășea în totalitate idealurile iluministe de emancipare și de ridicare intelectuală și socială a românilor din Transilvania, și depărtat, în mod aparent, prin sarcinile de serviciu, de domeniul filologic, Ioan Budai-Deleanu desfășura deci o intensă activitate științifică, de care aveau știință cel puțin unii dintre contemporani. Doar astfel poate fi explicată invitația

Orânduiala lui Iosif II pentru vânătoare, Viena, 1786

Așezământul lui Iosif al II-lea pentru cadastru, Sibiu, 1786

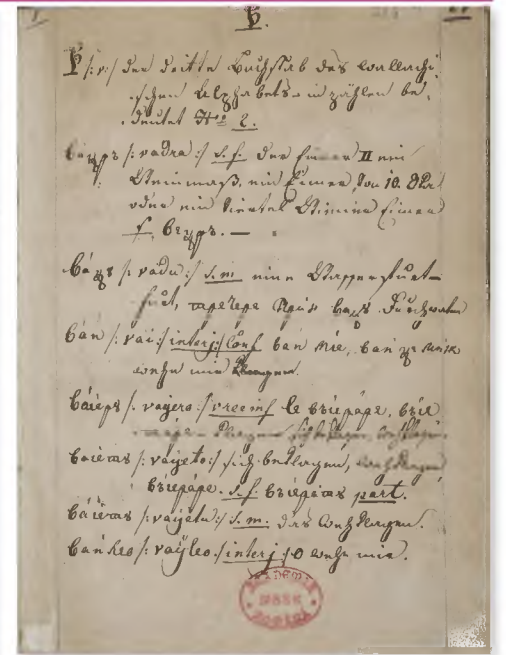
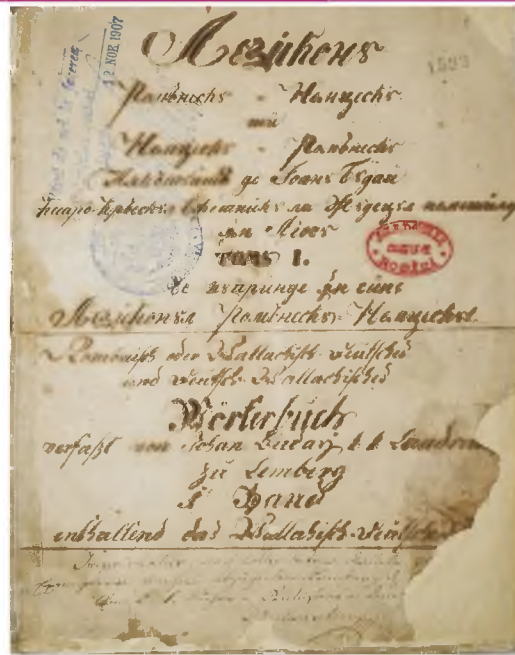

Cartea legilor praviților de obște pârgărești, Cernăuți, 1812

LA BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

formulată, în 1815, de Veniamin Costachi, mitropolitul Moldovei, de a accepta să fie profesor la Seminarul de la Socola. Postul oferit, pentru care avea libertatea să aleagă „ce materie poate să parodosească... și în ce limbă”, nu viza, desigur, domeniul teologic (Budai-Deleanu nefiind ortodox), ci o materie de cultură filologică, în care pregătirea marelui cărturar era, se pare, unanim apreciată. Achiziționarea și apoi cercetarea manuscriselor rămase în Lemberg după moartea lui Ioan Budai-Deleanu au depășit însă cu mult informațiile cunoscute de contemporanii cărturarului. În 1868, Gheorghe Asachi a adus în țară și a predat Ministerului Instrucțiunii Publice un fond cuprinzător de scrieri originale, ce însumează aproximativ 4000 de file, fond trecut la Biblioteca Centrală, apoi la Muzeul de Antichități din București și, în final, în colecțiile Bibliotecii

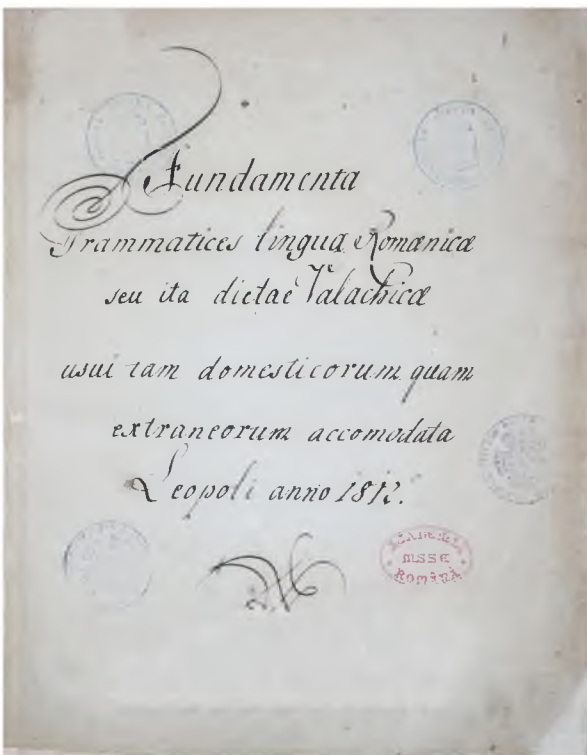
Dascălul românesc pentru temeiurile gramaticii românești, menit să popularizeze, în spiritul epocii, idei științifice de mare noutate privitoare la limba română literară. *Lexiconul românesc-nemțesc*, de mare întindere, rezultat final al încercării de a realiza nu doar un dicționar bilingv, util pentru românii trăitori într-un imperiu în care germana era limbă oficială, ci un dicționar „național”, similar celor alcătuite anterior pentru limbi romanice apusene, cuprindea „vorbele de obște”, adică lexicul comun, predominant de origine latină, dar propunea și utilizarea curentă a numeroase neologisme latinești și romanice, precum și a altor împrumuturi, mai vechi sau mai noi, necesare unei limbi ce se dorea a fi elevată. Acestui dicționar îi stau alături un *Lexicon nemțesc-românesc* neterminat, și mai multe

Lexicon nemțesc-românesc. B.A.R., Ms. rom. 3728 - 3731

literar din deceniile imediat următoare anului 1800, completează imaginea unui scriitor iluminist plener, talentat și cu mare deschidere spre valorile culturii europene. Formează toate aceste scrieri o operă ce ilustrează o activitate extrem de intensă și mai complexă, din anumite puncte de vedere, decât aceea desfășurată de ceilalți corifei ai Școlii Ardelene. (Nu au fost achiziționate atunci și alte texte, manuscrise sau tipărituri, ce făcuseră parte din biblioteca extrem de bogată a lui Ioan Budai-Deleanu și relevau lecturile sale cuprinzătoare, între acestea marile dicționare ale limbilor romanice importante – dicționarul Academiei Franceze, cel al Academiei della Crusca, sau cel al latinei medievale – *Glossarium*

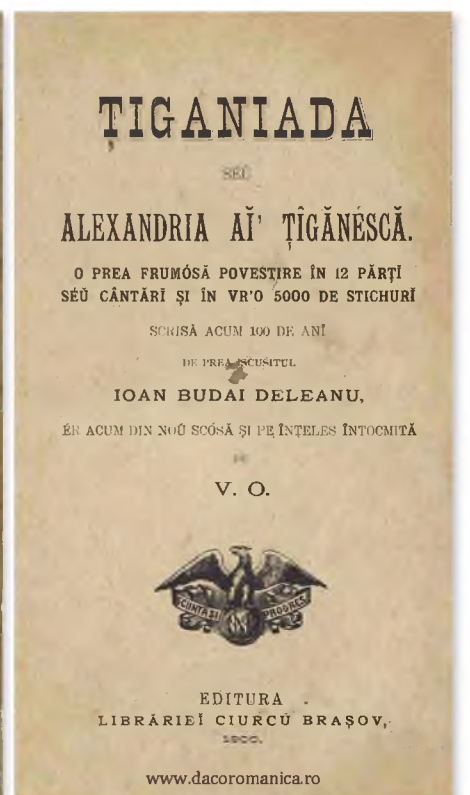
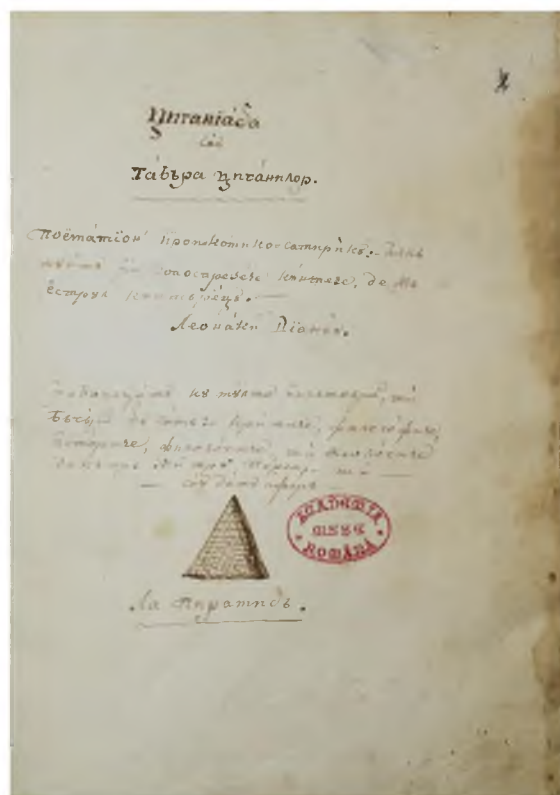
mediae et infimae latinitatis alcătuit de Ch. du Cange, toate intens folosite de marele cărturar.) Cele paisprezece manuscrise românești (ms. rom. 2421-2429, 2634, 3728-3731 și 5200, două dintre acestea, ms. rom. 2424 și ms. rom. 2427, fiind constituite prin reunirea unor fascicule inițial independente) și cele trei manuscrise latinești (ms. lat. 113-115), au fost integrate, în 1903, în fondurile Bibliotecii Academiei din București, care a devenit astfel păstrătoarea tuturor scrierilor originale ale lui Ioan Budai-Deleanu. (*Excerptum*-ul ajuns, din fondul Petru Maior, la Biblioteca Academiei din Cluj-Napoca, este traducerea unui fragment din capitolul al II-lea al scrierii intitulată *Fundamenta grammatices lingua romanica*, păstrate la București.) Aceste scrieri dovedesc valoarea de excepție a operei unui mare cărturar, a cărui contribuție la conturarea direcțiilor și la definirea principiilor de dezvoltare a culturii noastre moderne încă mai are nevoie, la două secole de la moartea sa, de cercetări de detaliu. Gh. Chivu - Membru corespondent al Academiei Române

Fundamenta grammatices lingua romanica..., B.A.R., Ms. rom. 5200

Academiei. O operă originală, formată din texte despre care existau informații în epocă (gramatica limbii române scrisă, potrivit uzanțelor epocii, în limba latină, lexiconul român-german de mare întindere, ambele pregătite pentru tipar, respectiv studiul asupra stării Bucovinei, anterior menționat), dar și din multe alte scrieri lingvistice, istorice sau, fapt singular pentru deceniile de cumpănă dintre secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, din câteva valoroase scrieri beletristice, toate atunci necunoscute sau despre a căror existență nu avem semnalări. Astfel, gramaticii intitulate *Fundamenta grammatices lingua romanica seu ita dictae valachica*, revizuită și pregătită pentru tipar, în care erau prezentate structura limbii române, problemele scrierii cu litere latine, dar și componența pe origini a vocabularului românesc, i se alătură versiunea românească, și ea revăzută și adăugită a acestei scrieri, intitulată *Temeiurile gramaticii românești*, precum și un comentariu dialogat asupra ideilor cuprinse în această lucrare, intitulat

scrieri lexicografice și ele fragmentare: *Lexicon latino-romanico seu valachicum*, *Lexicon lătescu-românesc*, *Lexicon român- latin-german*, respectiv un *Lexicon pentru cărturari*, ultimul, exercițiu pentru primul dicționar românesc de neologisme. O disertație istorică de mare întindere, *De originibus populorum Transylvaniae*, păstrată în variante diverse de lucru, prezintă punctul de vedere al cărturarului asupra istoriei poporului român și asupra limbii vorbite de acesta, remarcându-se nu doar bogăția surselor documentare utilizate (scrieri istorice, în copii nu totdeauna cunoscute astăzi, dar și istorii, respectiv colecții de documente publicate în Apus), ci și argumentarea juridică minuțioasă a statutului românilor transilvăneni și a drepturilor istorice ale acestora. Iar poemul *Trei viteji* și cele două versiuni ale *Țiganiadei*, admirabilul „poemation eroi-comic-satiric”, „alcătuirea poeticească”, surprinzătoare prin îndrăzneala compozițională și prin valoarea artistică pentru scrisul nostru

Țiganiada, B.A.R., Ms. rom. 2634

REPERE ALE ÎNFĂPTUIRII MARI UNIRII

Evenimentul major al anului 1918 a fost desăvârșirea statului național român, înfăptuit prin unirea tuturor provinciilor locuite de români, aflate sub o stăpânire străină, cu România.

27 martie/9 aprilie 1918:

Sfatul Țării, întrunit la Chișinău, votează unirea Basarabiei cu România.

La Chișinău, Sfatul Țării întrunit în ședință solemnă votează unirea Basarabiei cu țara - mamă, România, cu 86 de voturi pentru, 3 împotriva, 36 de abțineri și 13 absenți. După anunțarea rezultatului votului de către Ion Inculeț, președintele Sfatului Țării, prim-ministrul Alexandru Marghiloman, aflat la Chișinău, împreună cu alți reprezentanți ai guvernului român, este invitat la tribuna de la care declara: „În numele poporului român și al Regelui Ferdinand I, iau act de unirea Basarabiei cu România de aici înainte și în veci! Trăiască România Mare!”

15/28 noiembrie 1918:

Congresul general al Bucovinei votează în unanimitate unirea necondiționată a Bucovinei cu Regatul României, în contextul destrămării Imperiului Austro-Ungar.

12 noiembrie 1918:

În Transilvania s-a constituit Consiliul Național Român Central, din care au făcut parte șase reprezentanți ai Partidului Național Român - Teodor Mihaly, Vasile Goldiș, Aurel Vlad, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop, A. Lazar - și șase ai Partidului Social Democrat - Ioan Flueraș, Basil Surdu, Iosif Renoiu, Tiron Albani, Elena Grapini, Iosif Jumanca. Consiliul a avut sediul la Arad și a devenit structura centrală a luptei românilor pentru Unire. Consiliul a devenit Marele Sfat al Națiunii din Transilvania și Ungaria.

22 noiembrie 1918:

Consiliul Național Român Central anunța la Budapesta că va prelua puterea deplină în Transilvania și a

DE AZI ÎNAINTE ȘI PENTRU TOTDEAUNA SE UNESTE CU MAMA SA ROMÂNIA

hotărât organizarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Adunarea a avut loc la 1 decembrie 1918. Ea a reunit peste 1 228 de delegați și

conducerile provizorii ale puterii de stat: Marele Sfat Național, condus de Gheorghe Pop de Băsești și Consiliul Dirigent, care a fost

2 decembrie 1918:

Are loc întrunirea Marelui Sfat Național în sala Tribunalului din Alba Iulia care hotărăște constituirea unui Consiliu Dirigent pentru administrarea Transilvaniei, format din 15 membrii, avându-l ca președinte pe Iuliu Maniu. Marele Sfat Național și Consiliul Dirigent își stabilesc sediul la Sibiu.

24 decembrie 1818:

Regele Ferdinand I emite Decretul-lege de unire a Transilvaniei cu România.

31 decembrie 1918:

Este promulgat Decretul-lege privind unirea Bucovinei cu România.

La câteva luni după Marea Unire de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, România s-a confruntat cu dificultăți în instalarea administrației românești în provinciile istorice locuite de români.

Cea mai mare sărbătoare a Bucovinei.

Implinirea visului de aur.

După o lungă și dureroasă așteptare, Bucovina și-a recăpătat astăzi libertatea. Rupând lanțurile robiei austriece, ea prin votul de astăzi al congresului general s'a realipit la sinul patriei mame de unde fusese ruptă.

Visul nostru de aur s'a împlinit. Părinții noștri cari au murit de dorul acestui vis, de azi înainte vor găsi odihna convenită în pământul liber și desrobii.

O veche fărâdelege, săvârșită față de țară și de poporul ei băstinaș, s'a reparat și firul istoric ce fusese întrerupt cu silnicie înainte de un veac și jumătate, s'a reluat astăzi și se va putea continua în tihnă spre binele și propășirea tuturor.

Cu smerenie ne plecăm capetele înaintea Dumnezeuului părinților noștri care ne-a învrednicit de a trăi aceste clipe înălțătoare și fâgăduim că ne vom strădui a ne arăta vrednici de dănsule.

Trăiască Bucovina desrobită și reintegrată în hotarele României Mari.

Trăiască regele nostru liberator!

I. Nistor.

peste 100 000 de participanți. Gheorghe Pop de Băsești a proclamat unirea „acelor români și a teritoriilor locuite de dânsii cu România”, unire recunoscută și de celelalte naționalități din Transilvania. A doua zi s-au ales

prezidat de Iuliu Maniu. Astfel, pe parcursul anului 1918 a fost înfăptuit procesul istoric prin care toate provinciile istorice locuite de români s-au unit în cuprinsul aceluiași stat național, România.

18 noiembrie/1 decembrie 1918: Marea Adunarea Națională de la Alba Iulia proclamă Unirea cu patria-mamă a provinciilor românești de peste Carpați.

Intrarea solemnă în București a Suveranilor Țării, alături de generalul H. M. Berthelot și a armatei române - 14 decembrie 1918

1919 - VIZITA FAMILIEI REGALE ÎN TRANSILVANIA

La câteva luni după Marea Unire de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, România s-a confruntat cu dificultăți în instalarea administrației românești în provinciile istorice locuite de români. În primăvara anului 1919, regele Ferdinand și regina Maria au

făcut o vizită în Transilvania și s-au oprit în localitățile: Oradea, Carei, Baia Mare, Jibou, Dej, Bistrița, Gherla, Cluj, Turda, Câmpeni, Abrud, Țebea, Alba Iulia, Blaj, Copșa, Sibiu, Săliște, Făgăraș și Brașov. Familia Regală a pornit din București cu trenul regal pe 22 mai 1919.

În jurnalul său, regina Maria consemnează: „A venit și marea zi când s-a hotărât ca regele împreună cu mine să mergem în primul nostru tur prin Transilvania, pentru a ne vizita poporul de curând eliberat. Acesta era momentul suprem; era pecetea pusă pe victoria țării, realizarea

finală a marelui vis pentru care așa de mulți au luptat, pentru care așa de mulți au murit” (Maria, Regina României, *Însemnări zilnice* - dec. 1918 - dec. 1919-, vol. 1, Editura Albatros, București, 2005).

ORADEA

CÂMPENI

CAREII MARI

ALBA IULIA

CLUJ

SIBIU

O COLECȚIE ȘI UN COLECȚIONAR CELEBRU

Constantin Orghidan 1874 - 1944

Este un fapt cunoscut aceluia care și-au făcut o meserie și o pasiune din cercetarea, publicarea și recuperarea artefactelor trecutului că Biblioteca Academiei Române administrează o excepțională colecție numismatică. De cele mai multe ori însă sunt uitate poveștile aflate în spatele unor monede având nu de puține ori statut de unicat sau al căror grad de raritate poate fi numărat pe degetele unei singure mâini. Despre oamenii aflați în spatele acestora, publicul larg nu a auzit, aceste informații fiind fie oculate de regimurile politice "binevoitoare" sau fiind foarte greu de aflat în contextul meandrelor unui comerț internațional anevoios de urmărit. Cu atât mai mult, efortul de a da de urma unor astfel de informații, fără de care povestea artefactelor nu ar fi completă, merită a fi adusă la cunoștința opiniei publice - "istoria este cea mai frumoasă dintre povești".

Numele inginerului Constantin Orghidan, deși faimos în perioada interbelică, nu spune astăzi nimic celor mai mulți dintre noi; spune însă foarte multe cercetătorilor și colecționarilor de monede. Industriaș din cel mai elitist segment al antreprenorilor români interbelici, cu acționariat consistent la Reșița, Călan, Cugir, rege neincoronat al oțelului românesc până la cel de Al Doilea Război Mondial, președinte al Camerei de Comerț și Industrie din București, vicepreședinte al Societății Numismatice Române, Constantin Orghidan a fost și proprietarul celei mai mari, valoroase și spectaculoase colecții numismatice, pe care a alcătuit-o de-a lungul a câteva decenii din toate colțurile Europei, frecventând cele mai selecte case de licitație și

comerțul interbelic de antichități, mai ales în spațiul cultural din România. În plus, apare și

cei mai cunoscuți anticari. La moartea sa, colecția a fost donată prin testament Academiei Române, la finalul lunii august 1944. Totalizând aproximativ 10000 monede, sigilii, pietre gravate, mai ales antice (grecești și romane), dar și bizantine și medievale, inclusiv un lot consistent de monede de aur și argint ale Principatului autonom al Transilvaniei (sec. XVI-XVII), fără de care istoria monetară a acestuia cu greu ar putea fi scrisă; de cele mai multe ori sursele acestora sunt greu de urmărit, atât din cauza trecerii timpului, dar și a lacunelor majore ale surselor de

informare privind comerțul interbelic de antichități, mai ales în spațiul cultural din România. În plus, apare și aur din timpul lui Constantin cel Mare, în valoare de 1,5 scripulum respectiv 9 silicve (1,68 g; 15 mm), bătută la Thessalonic. Este o emisiune foarte rară, fiind cunoscut în afara acestui exemplar doar un altul, vândut de casa de licitație *Numismatic Fine Arts* în august 1991. Cu alte cuvinte, în momentul în care Constantin Orghidan a achiziționat piesa, aceasta era un unicat mondial, statut pe care l-a păstrat încă aproape o jumătate de secol. Mai mult decât atât, este și în prezent singurul exemplar din lume aflat într-o colecție publică, situație care-i conferă o valoare documentară de excepție. Piesa datează din anul 325 p. Cr., fiind legată de sărbătoarea *vicennalia* (20 de ani de domnie ai împăratului), aniversată la Nicomedia în iulie 325 p. Cr. respectiv Roma, iulie 326 p. Cr. și are o iconografie specifică: pe avers bustul diademat și cuirasat al împăratului spre dreapta (diadema ca accesoriu iconografic fiind introdusă în anul 324 p. Cr., după Conciliul ecumenic de la Niceea), iar pe revers o Victorie așezată pe o cuirasă spre dreapta și scriind pe

cumpărătorul (Const. Orghidan) păstrându-și anonimul. Deși donată în 1944 Academiei Române, preluarea sa avea să se facă după finalul războiului, între 1946 și 1948. Instaurarea regimului de "democrație populară" începând cu 1948 avea să ducă la desființarea Academiei Române, înlocuită cu Academia R. P. R. și intrarea într-un con de umbră și uitare a fabuloasei colecții a lui Constantin Orghidan, ca și a nu mai puțin faimosului personaj, asimilat de noul regim cu un susținător al regimului antonescian. Ca atare, moneda, ca și multe altele, avea să fie redescoperită după aproape 70 de ani, odată cu publicarea volumului consacrat monedelor de aur grecești și romane din colecția inginerului Constantin Orghidan. O altă piesă faimoasă, de asemenea având statut de unicat mondial și aparținând aceleiași colecții C. Orghidan, este legată tot de perioada domniei lui Constantin cel Mare. De data aceasta ne aflăm în prezența unui nominal mare de aur, un medalion în valoare de doi solidi, bătut la Cyzic (8,75 g; 26 mm). Pe aversul monedei se află

efigia împăratului, cu diademă, spre dreapta, cu privirea ațintită în sus. Aceasta este o inovație esențială, introdusă în anul 326 p. Cr., care este de altfel și baterii monedei. Ea are o

simbolică profundă, fiind legată de revelația Sfintei Cruci, din ajutorul bătăliei victorioase împotriva lui

Maxentius. Pe revers, vedem pe Constantin cel

Mare investmântat în togă, în picioare, ținând un glob în mâna dreaptă și sceptrul în mâna stângă. Circular, legenda *SENATVS*. Cum spuneam, este singurul medalion bătut la Cyzic. Alte medalioane provin din atelierele din Roma (2 exemplare), Thessalonic (1 exemplar), Nicomedia (1 exemplar). Legenda de pe revers sugerează cui îi era destinată de fapt această emisiune restrânsă, și anume membrilor Senatului roman, în fața cărora împăratul Constantin cel Mare ține faimosul său discurs în vara anului 326 p. Cr., cu ocazia singurei sale vizite la Roma, după victoria asupra lui Maxentius, aceasta fiind de altfel și ocazia cu care a sărbătorit la Roma *vicennalia*. Moneda are o covârșitoare importanță istorică, fiind singura emisiune cu valoare de doi solidi bătută în 326 p. Cr., imediat după revelația Sfintei Cruci și victoria asupra uzurpatorului

Monedă romană de aur din timpul lui Constantin cel Mare, bătută la Thessalonic

dificultatea de a ajunge la sursele de informare din marile biblioteci occidentale. Pentru a oferi cititorului un ordin de mărime este suficient să spunem că există circa 70000 de cataloage de licitație ale marilor case de comerț de profil din Europa și America, pentru secolele XIX și XX. Multă vreme, nimeni nu a avut inițiativa adunării acestora, fără a mai vorbi de indexarea lor, aceasta rămânând o sarcină pentru viitor. Convinși de importanța diseminării unor astfel de informații, aducem un pios și convenit omagiu memoriei inginerului Constantin Orghidan, istorisind cititorilor povestea a trei dintre piesele foarte spectaculoase, dar și cu un pedigree impresionant, din colecția sa, așa cum am reușit să o reconstituim în urma unor minuțioase investigații. Prima dintre acestea este o monedă romană de

un scut VOT XX.

Povestea acestei piese este la fel de spectaculoasă. Ne aflăm într-una dintre situațiile fericite și rare în care putem urmări circulația acestui exemplar prin marile colecții europene vreme de aproape 150 de ani. Piesa a aparținut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea faimoasei colecții Montagu, vândută la finele aceluiași secol în licitația Casei Rollin et Feuarent din Paris, la 20-28 aprilie 1896 (nr. 813). Din acest moment, moneda noastră intră pentru următorii 40 de ani într-o altă colecție faimoasă, aparținând familiei de bancheri Trau de la Viena. După decesul lui Franz Trau jr. în anul 1931, colecția avea să fie vândută câțiva ani mai târziu, în 1935, în licitația Casei Hess din 22 mai, nr. 3917.

Din acel moment, urma ei se pierde,

CONSTANTIN ORGHIDAN

Maxentius, respectiv intrarea în Roma, reproducând scena discursului lui Constantin în Senatul roman într-un moment cu o încărcătură politică uriașă, asociind simbolistica creștină elementelor tradiționale legate de serbarea *vicennaliei* în Cetatea Eternă în vara lui 326 p. Cr.

Despre proveniența acestei excepționale monede, nu avem deocamdată nici o informație. O a treia piesă este un medalion de 4, 5 solidi din vremea lui Constantius II, bătută la Antiohia la mijlocul secolului al IV-lea, anii 347-350 p. Cr. (22 g; 40 mm), având pe avers bustul diademat și cuirasat al împăratului, privind spre stânga, iar pe revers Constantinopolis pe tron, spre stânga, având în mâna dreaptă o Victorie pe glob, iar în mâna stângă un sceptru.

Piesa provine din licitația Evans din anul 1922. Este vorba de fapt despre faimoasa licitație a Casei Ars Classica organizată în Elveția, la Lucerna, pe 16 iunie 1922, în care au fost puse în vânzare piese din colecția lui Sir Arthur Evans, faimosul arheolog englez descoperitor al Cnossosului. Potrivit datelor din catalogul de licitație, piesa a fost descoperită în Egipt. Piesa vândută în licitația Evans, deși de același tip, este totuși alta decât aceea aflată astăzi în colecția Orghidan, singura explicație fiind că la un anumit moment piesa a fost schimbată de faimosul colecționar cu un exemplar de același tip. Acestea sunt doar câteva dintre nenumăratele piese care pun în evidență atât anvergura colecționarului Constantin Orghidan și a colecției sale, dar se și constituie într-un motiv de profundă reflecție asupra mediului cultural și legal românesc și european în care astfel de colecții fabuloase se puteau forma.

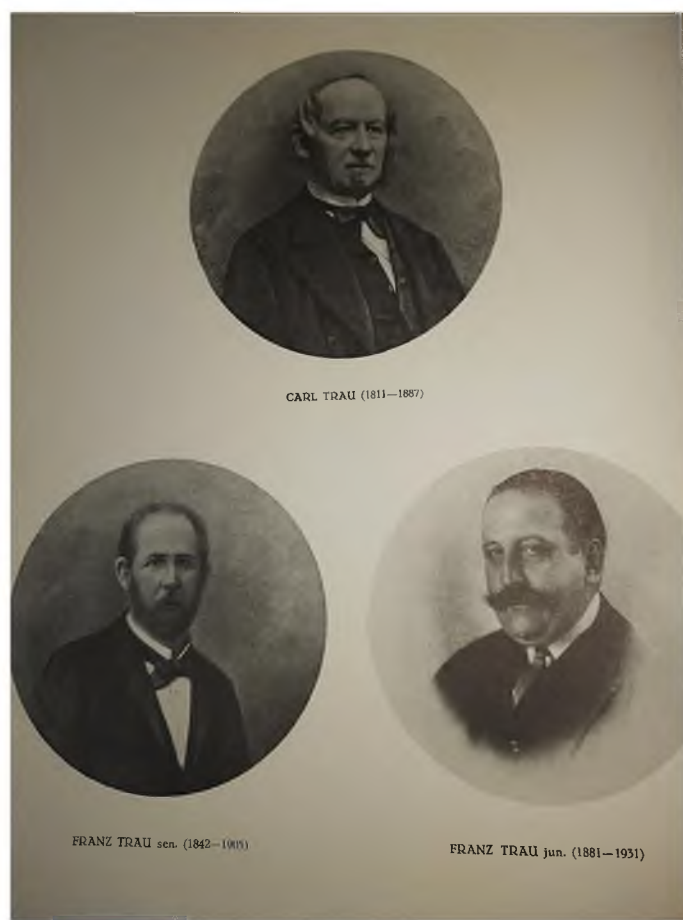
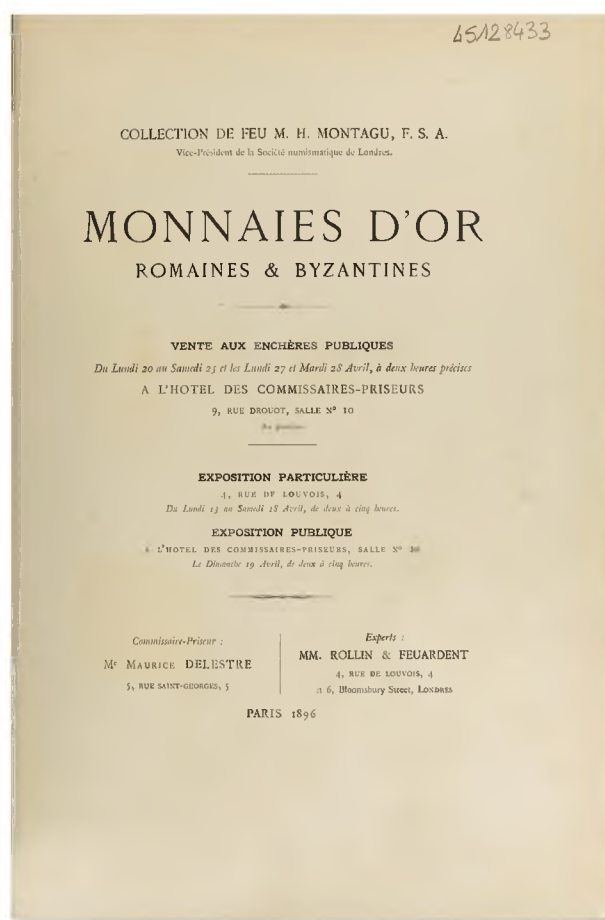
Dr Viorel Petac

Moneda de doi solidi bătută în 326 p. Cr.

Medalione de 4, 5 solidi din vremea lui Constantius II, bătută la Antiohia.

IN MEMORIAM GABRIEL ȘTREMPEL

PATRIARHIA ROMÂNĂ † DANIEL PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

**Profesorul Gabriel
Ștrempel, harnic
cercetător și director al
Bibliotecii Academiei
Române**

Am aflat cu tristețe vestea trecerii din această viață, în ziua de marți, 1 decembrie 2020, la vârsta de 94 de ani, a marelui istoric și filolog Gabriel Ștrempel, cunoscut cercetător, care și-a dedicat viața studiului operelor Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești.

S-a născut în data de 8 septembrie 1926, la praznicul Nașterii Maicii Domnului, într-o familie de agricultori credincioși din comuna Pomi, județul Satu Mare. Între anii 1947-1951, a urmat cursurile Facultății de Istorie a Universității București, în anul 1967 obținând titlul de doctor în istorie la Universitatea

Babeș-Bolyai din Cluj, cu lucrarea *Copiști de manuscrise românești până la 1800*.

În anul 1950, pe când încă era student, a început să lucreze ca bibliotecar la Secția de manuscrise și documente istorice, actuala Secție de manuscrise și carte rară din cadrul Bibliotecii Academiei Române. Întreaga sa viață și-a dedicat-o studiului manuscriselor și cărților vechi, din 1975 fiind director adjunct al Bibliotecii Academiei Române, apoi din 1994 până în 2006 director general, iar după pensionare director onorific, preocupându-se în mod special de coordonarea cercetării, a organizării și dezvoltării colecțiilor din marea bibliotecă bucureșteană.

A format mulți tineri în domeniul biblioteconomiei, continuând cu pasiune linia de cercetare a

academicianului Ioan Bianu. A fost cercetător al Academiei Române, la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București și a susținut cursuri de Istoria cărții și Istoria civilizației și culturii românești la Facultatea de Litere a Universității București. Domnul Gabriel Ștrempel a publicat numeroase volume, studii, articole, ediții critice și bibliografii, aplecându-se cu mult interes asupra scrierilor Sfântului Antim Ivireanul, Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ioan Neculce sau Ianache Văcărescu.

A alcătuit și a coordonat realizarea unor instrumente de lucru foarte utile pentru cercetători între care amintim volumele *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, publicat în 1959, sau *Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Academiei Române*, în patru volume, alcătuit alături de Florica Moisil și Lileta Stoianovici, publicat în perioada 1978-1992. Sub coordonarea sa au mai fost tipărite *Bibliografia românească modernă, 1831-1918*, *Publicațiile*

periodice românești, vol.III, pentru perioada 1919-1924 și vol. III din *Catalogul manuscriselor grecești*.

Pentru activitatea sa prolifică de cercetare, în data de 12 noiembrie 1993, Gabriel Ștrempel a fost ales membru de onoare al Academiei Române. A fost și membru titular al Uniunii Scriitorilor din România, membru al American Biographical Institute, membru de onoare al Societății Numismatice Române, membru de onoare al Societății de Științe Filologice.

Pentru realizările cărturărești deosebite a fost distins cu diverse premii: Premiul revistei *Manuscriptum* (1972), Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1976), Premiul Uniunii Scriitorilor (1999), Premiul Național al Ministerului Culturii (2001).

A fost decorat cu Ordinul Național Steaua României în grad de Ofițer și cu Ordinul Meritul Cultural.

Din toată activitatea științifică extrem de bogată, se remarcă o grijă deosebită față de opera literară a Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești. Ediția critică din 1972, *Opere*, prezintă pentru prima dată tot ceea ce istoria literară atribuie creației Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul. Numeroasele sale cercetări cu privire la viața și activitatea Sfântului Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești, publicate în decursul timpului, au constituit repere bibliografice fundamentale în elaborarea argumentelor de canonizare a acestuia, în anul 1992. Domnul

profesor universitar Gabriel Ștrempel a fost un mare admirator și un ucenic indirect al Sfântului Antim Ivireanul, pe care l-a iubit mult și despre care a vorbit atât lumii academice, cât și oamenilor simpli, spre a-l face cunoscut pe cel care, deși georgian de origine, a fost un mare dascăl de limbă și spiritualitate românească.

Ne rugăm Domnului Iisus Hristos, Cel ce este Învierea și Viața (cf. Ioan 11, 25), să odihnească sufletul robului Său, Gabriel, împreună cu dreptii, în lumina, pacea și iubirea Preasfintei Treimi, să mângâie familia îndurerată, ucenicii îndoliați și pe toți cei care, astăzi, sunt întristați de plecarea dintre noi a unui om erudit și credincios.

Veșnica lui pomenire din neam în neam!

Cu părintești binecuvântări și condoleanțe pentru cei îndoliați,

Daniel
† DANIEL

TEZAU - Foaie a Bibliotecii Academiei Române.
Calea Victoriei Nr. 125,
Sector 1, București
COLEGIUL DE REDACȚIE
Redactor șef:
Petre Mihai Băcanu
Redactori:
Gabriela Dumitrescu,
Lorența Popescu,
Oana Lucia Dimitriu,
Luminița Kövari,
Carmen Albu
Tehnoredactare/Prezentare grafică:
Hașegan Ștefan Dumitru
Gabriela Dumitrescu